

**УИЛЯМ САРОЯН
ВЕЛОСИПЕДИСТЪТ ОТ
БЕВЪРЛИ ХИЛЗ**

Превод от английски: Нели Константинова, 1971

chitanka.info

Изминал съм с моя кадилак над сто хиляди мили, обиколил съм цялата страна, прекосявал съм я от Тихия до Атлантическия океан и обратно. Но пътувал ли съм вечер, то винаги е било в самота, отчаяние, скръб и други състояния, съпровождащи края. Защото един край загатва друг, а краят на деня подсказва края на живота, особено ако си на път. Краят на живота припомня за грешките в него и на човек му се дощява да е знаел повече.

Почти винаги пътувам сам. Това е едно от предимствата на автомобилиста. Някои пътувания са като любовни приключения, затова трябва да са лични. Човек е влюбен в толкова много неща, пръснати в безреда по цялата страна. Качва се на колата и се запътва към тях, за да ги срещне отново и никого не желае да има край себе си. Човек може да е влюбен в улици, села и градове; в железопътни линии, телеграфни стълбове, къщи, веранди, поляни. И може да тръгне да търси ново подреждане и систематизиране на всички тези неща и на хората в тях.

По този начин автомобилът на човек става нещо като запазеното му място в църквата, само че в храма на света. Затова съм се ядосвал винаги, когато колата ми отказва да работи, както съм очаквал. Подобни неуспехи изглеждат като провал на собствената ми душа в търсенето на истината. Бих могъл да я търся и по всякакъв друг начин, но автомобилът придава на търсенето простор и дълбочина. Истината не е в пейзажа, но пък не е и извън него. Моята кола е различна от която и да било друга кола на света. Тя е моята кола и е като самия мен.

Преди да навърша шестнайсет години, съм имал много велосипеди. Нямам представа какво е станало с тях. Спомням си обаче, тъй безмилостно ги яздох, че вечно се повреждаха. Спиците на колелата постоянно се отпускаха и колелата се разцентроваха. Често се късаха веригите. Натисках кормилото тъй силно при рязкото потегляне, при спринтовете и на острите завой, че то се разхлабваше и трябваше непрекъснато да го подтягам. Но най-важното, когато става дума за моите велосипеди, бе начинът, по който карах, мислите, които ми хрумваха, и музиката, която звучеше в мен.

Преди всичко, купувах си велосипедите винаги от втора ръка. Бяха солидни, устойчиви, скоростни и практични. Яздох бързо и стилно. Чрез колоезденето съм открил много неща за стила. Стила на писане, имам предвид. И стила във всяко нещо. Никога не съм яздел за

развлечение. Карах, за да стигна донякъде и това съвсем не означава от дома ми на Сан Бенито във Фресно до Народната библиотека. Това означава, че яздех, за да се добера до някъде самият аз. Не го правех просто тъй, за да се мотая. Понякога след цял ден усилено каране си отпочивах на него по пътя за дома, за вечеря и сън. Плъзвах се леко наляво на седлото, въртях педалите само с левия крак, а другия подгъвах на рамката, като оставях велосипеда да криволичи наляво-надясно. И ето какъв стил усвоих — да се движа и при това бързо. Научих се да усещам как се движа, как се държи велосипедът ми, къде се намирам, къде ще стигна скоро и къде по всяка вероятност ще се окажа в края на краищата.

В края на краищата винаги се оказвах у дома — за ядене и сън.

Човек може да открие стил в много неща, но аз усвоих моя чрез нещата, с които се движех, а тъй като и писането е нещо, подвластно на движението, струва ми се, имал съм късмет да се науча именно по този начин.

Велосипедът може да бъде важен атрибут в не по-малко важен ритуал. Ритмичното и уверено натискане на педалите скоро доставя на велосипедиста ценното усещане за темп и ритъм и съблюдаване на точно разчетеното време.

От ритъма произтичат много неща, ако не и всички. Физическата дейност предизвиква дейност от друг порядък — дейността на ума, спомена, въображението, мечтата, надеждата, реда и т.н. Физическата дейност освен това поражда и точен усет за грация, пластичност, изпълнителност, овладяна енергия, непринуденост и т.н. Дейността на въображението кара велосипедиста да почувства неограничените възможности, които крие всяко нещо. Той разбира, че има много разнообразни и превъзходни начини за резултатна езда и тази представа за начините и сравняването им събужда нова представа — за възможностите, които предоставят всички останали дейности. Освен това въображението поражда музиката и спомена.

В ранния период на това търсене чувах много велики симфонии, ненаписани от никой композитор и изпълнени от ни един оркестър. Мисля, че това е разбираемо. Те просто, така да се каже, ме споходаха. По рождение съм неспокоен и имам голямото желание да остана завинаги такъв. Никога не ми се е струвало, че е достатъчно вече, че мога да спра. Искаше ми се да стигам до все повече и повече

неща. Това би трябвало да ме измори, но всъщност винаги ме е освежавало и укрепвало. Искях да се движа и когато нямах тази възможност, това ми даваше сила от друг порядък. В резултат желанието ми да се движа нарастваше още повече. Искях да търся и го правех.

На път откривах всички онези неща, без които никога не бих могъл да стана писателят, който съм. Нямах още шестнайсет години, когато — от продължителното колоездене — се добрах до много неща за стила, скоростта, пластичността, целта, стойността, формата, завършеността, здравето, настроението, музиката, дишането и накрая — и може би най-доброто от всичко — за връзката между началото и края.

Очите ми (чрез които живея дори повече, отколкото от хляба, чрез които животът има причина, цел и надеждата за пълноценност) биваха постоянно връхлитани от стихииите, особено през онези три години, когато си изкарвах прехраната с велосипеда. Не виждах ясно, цялото ми умение на велосипедист пропадеше и се озовавах спрял край пътя, все още крепящ велосипеда под себе си и се мъчех да си възвърна ясното зрение.

Вятърът непрекъснато замъгляваше погледа ми с разни неща и правеше всичко възможно да ме ослепи веднъж за винаги. Надигаше от земята прахоляк, песъчинки, насекоми, сажди, пепел и какво ли не още. Всичко това се носеше из въздуха и ми влизаше в очите. Вятърът непрекъснато ми създаваше главоболия. Разни мушици попадаха в очите ми и те сълзяха, за да се промият. Минаваше доста време, докато си избистря погледа. Прахолякът — или каквото и да било — винаги ме принуждаваше да спирам, а не обичах това. Веднъж си купих защитни очила, поносих ги, но нямаше никаква полза. Те само ми пречеха. Захвърлих ги и пак подкарах така, надявах се само да няма вятър. Но едва ли е имало поне един цял ден, без нещо да ми влезе в очите.

Обичах вятъра, стига да не ми създаваше толкова неприятности с безобразията си. Повече от всичко имах нужда да виждам ясно. Ето до какво се стигаше: за да мога да се движа — което ми беше работата, — трябваше да виждам къде вървя. А лошата видимост ме принуждаваше да спирам. Спирането беше провал. Не мога да понасям неудачите. Винаги са ме вбесявали. И досега е така. Успехът ми като телеграмен

раздавач зависеше от очите ми, а той бе неотделим от стремежа ми да стана продуктивен писател. Затова разчитах толкова много на доброто си зрение.

Понякога заслепяването, отчаянието и гневът ми ставаха тъй силни, че ми идваше да захвърля всичко: да върна униформата и фуражката, да пратя велосипеда по дяволите, да седна в Народната библиотека и да посветя цялото си време на книгите. Там щях да бъда на завет от вятъра, с необезпокоявани очи. Но това не биваше да стане.

Преди всичко заради парите, които ми носеше тази служба. И които бяха нужни за семейство Сароян.

На второ място, имах нужда да извършвам някаква дейност на този свят, което бе нужно за писателя.

Трето, имах нужда непрестанно да се движа и да продължавам наблюденията си над ритъма, темпа, скоростта и ползата. Това щеше да ми помогне да разбере кой съм, кой ще бъда и как. Голямо удоволствие ми доставяше да наблюдавам вятъра, втурнал се през евкалиптите. Струваше ми се истинска музика да го слушам, като се провира между листата. А най-хубаво от всичко бе, като се разбушуваше и ставаше безотговорен — налиташе стремително, замираще внезапно, внезапно се въземаше, понасяше се във вихрушка, стремглаво се втурваше напред, спираше, обръщаше се и хукваше назад.

Понякога вятърът ставаше тъй силен, че едва си пробивах път с велосипеда, но не вярвах да ме спре окончателно, освен мошенически, ослепявайки ме с прахоляк. Често пъти той едва не ме отнасяше, но винаги успявах да се задържа.

В дъждовно време вятърът ми създаваше други грижи. Кой ти гледа, че съм бил мокър от глава до пети, но не виждах нищо, като ми влизаше вода в очите. А замъгленият поглед е нещо едва ли не по-лошо и от пълната слепота, защото тъй си мислиш, че все още виждаш достатъчно, за да се движиш. Скоро обаче разбрах, че е глупост да продължавам със замъглено зрение. Въпреки това, често се изкушавах да рискувам. Ако не се налагаше да си гледам работата, вятърът и дъждът нямаше да са ми неприятни. Времето ме омагьосваше, особено бурите, но едно е да наблюдаваш буря, а съвсем друго — да се бориш с нея.

Друга неприятност за велосипедиста в дъждовно време са хлъзгавите улици и калта по пътищата. Налагаше се да измъквам велосипеда от калта и да продължавам пеш до адреса, където трябваше да доставя телеграмата. Много пъти се подхлъзвах и падах в калта, защото пренебрегнах обстоятелствата и се мъчех да карам бързо.

Освен това трябваше да се съобразявам с видимостта на другите по улицата, особено с автомобилистите, защото не бе достатъчно да виждам къде се движа самият аз, трябваше да гледам къде минава и автомобилът, да предвиждам къде ще се окажа подир миг.

Лятната жегата размекваше асфалта по забутаните улички на Фресно и можех да минавам по него с велосипеда си само като стана от седлото и отпусна цялата си тежест върху педалите; или със спринт, макар че скоростта, която достигах, едва ли би могла да се свърже със значението на думата спринт. Много по-често обаче едва успявах да съдържа движението, а това ми беше целта — да вървя с велосипеда закъдето съм тръгнал.

От целодневното обикаляне в жегата постоянно ожаднявах. През юли, август и септември тази жажда ставаше просто неутолима. Зачитах много парите и не можех да ги пиляя за себе си, но след дълго премисляне видях, че през лятото има смисъл да направя компромис поне веднъж дневно, а понякога и два пъти. На улица Фресно имаше едно място — „Даниш Дайъри“, срещу театър „Хиподрум“, където срещу пет цента човек може да получи неограничено количество студена мътеница от една глинена стомна. През лятото тази напитка беше чудесна за един раздавач. Към два-два и половина следобед отивах в „Даниш Дайъри“ и за пет цента изпивах огромно количество мътеница — поне четири големи чаши, а много често за кратко време поглъщах и седем-осем чаши. Течността чудесно утоляваше жаждата, разхлаждаше и насищаше. Защото бе и храна. Момичетата, които приготвяха мътеницата, ме знаеха добре и никога с нищо не показваха, че прекалявам. Нещо повече, изглежда им беше приятно да ме гледат, като поглъщам толкова огромно количество. Истинско удоволствие ми доставяше да прецеждам в устата си ситните капчици масло, плуващи в течността. На мраморния тезгях имаше големи солници — половин дузина — и вкусът на солта също бе чудесен. Мястото миришеше на чисто и беше великолепно, прохладно, лицата и телата на момичетата бяха свежи, с чудесен аромат. През целия ден очаквах да стане време за

мътеницата и това удоволствие ме караше да се чувствам страшно обогатен в своята жизненост.

Работата ми бе тежка, но съществуваше „Даниш Дайъри“ и срещу пет цента можех да погълна колкото си искам мътеница. И го правех. Това бе едно от големите ми удоволствия през лятото, не по-малко от изстудената диня у дома след работа. Често изяждах по цяла диня, при това съвсем не от малките. Лятото ми създаваше огромна жажда, но ми предлагаше чудесни неща, с които да я утоля.

Като бях седемнайсет-осемнайсетгодишен, ушите ми (чрез които, както и с очите, живеех и се учех) имаха чудесен слух и долавях шумове от най-дребни същества, разни видове насекоми, мишките нощем, колибрите, трептящите листа, които се отронват, тихи подсвирквания, бръмчене и жужене.

Но нямах и шест години, когато започнах да чувам и с вътрешен слух. Въпреки че нямам съвсем определен спомен, знам, че един от по-значителните вътрешни звукове, които дочувах, бе нещо, което бих определил като шум от крила.

Това вероятно бе не от друго, а от настройването на апарата на вътрешния слух, който се мъчи да преодолее частичната си глухота, или просто от самото движение на кръвта в главата ми, когато за момент се задръсти някоя малка, но важна вена, в някоя малка, но важна област. Може и да е било нещо друго, което не мога да определя. Но каквото и да бе то, от време на време и не само преди заспиване чувах (и усещах) в главата си някакво движение като гмурване, преобръщане и натоварване, което възприемах като полета на някакво огромно крило и то сякаш бръсва душата ми. Когато забелязах това за пръв път, смразих се от ужас, защото реших, че е крилото на смъртта. Едно момче на тази възраст е склонно да тълкува така подобно усещане. Доста по-късно свикнах с него и го смятах за нещо не по-странно от постоянното събиране на слюнки в гърлото си.

С вътрешния си слух съм чувал и други неща. Споменах вече музиката, която се появяваше у мен. По този въпрос мога да кажа още нещо. Както си карах велосипеда, музиката почваше да се разнася в мен. Доколкото мога да я опиша, бе оркестрова музика. Често се вмъкваше и клавир, но цялостно музиката звучеше като изпълнение на

голям оркестър, превърнал се в един инструмент. Музиката имаше забележителна форма, огромна акумулираща сила и страст от висок порядък — страстта, която се обуздава и отрича — човешките обстоятелства, от които знаем, че колективната страст достига най-лесно индивидуалното тяло и душа. Въпреки че само аз чувах тази музика, ценях я дълбоко и много се гордеех с нея.

Едновременно слушах музиката и я творях, или поне така ми се струваше. Тя действително се появяваше в мен и това ставаше, докато извършвах друга, не така забележителна работа — докато разнасях или приемах телеграми. Макар и тъй беззвучна, тази музика бе винаги величествено изживяване. Докато музиката се разнасяше у мен, чудех се каква форма ще приеме, как ще продължи по-нататък и как ще завърши. Музиката обикновено клонеше към края, когато слизах от велосипеда и това, струва ми се, е съвсем разбираемо, но не винаги бе така. Често едно нещо, една тоналност на музиката или едно измерение на спомена или вътрешния опит, продължаваше непрекъснато през деня, прехвърляше се и във вечерта, нощта и съня. На сутринта обаче то изчезваше и аз го забравях. Забравях, казвам, но само в подробностите, а не и в същността. Когато се отдавах активно на музиката и засвирвах с уста, тъй както я чувам, това не спираше оркестъра. Но щом настанеше време да слеза от велосипеда и да отида сред хората — да разнеса или приема телеграми, — музиката изчезваше от вътрешния ми слух, несъмнено защото сега вече външният ми слух възприемаше други шумове. Но продължавах да свирукам и когато съм сред хората, в службата ми, в консервната фабрика или в самата телеграфна компания. Свирукането ми дразнеше някои хора. Веднъж жената на собственика на телеграфната компания се оплака от това на съпруга си, който ме извика настрана и с известно неудобство ме помоли да не си подсвирквам, докато съм в службата. Молбата му ме учуди по две причини: първо, защото не съзнавах, че си подсвирквам, и, второ, защото не си и представях, че може някому да пречи. Но дребните душици често негодуват срещу гениите и ако светът бе такова място, всички гении щяха да бъдат презирани като самотници и ексцентрици.

Не винаги имах късмет в това, което слушах. Не винаги то биваше голяма симфония. Често бе песен и странно, не цялостна песен. Всъщност тя никога не биваше завършена. Бе по-скоро

фрагмент от песен, и то дотолкова, доколкото чувах и думи. И може би причината да остане незавършена тази форма е именно участието на думите. Защото думите са несъвършен инструмент за общуване, за изразяване на цялостното. Звуковете, ритмите и тактовете са завършени от само себе си, но думите трябва да бъдат доведени до край и тъкмо в това е трудността и величието на писането. Все едно, това ми доставяше удоволствие. По време, когато въздухът над земята бе изпълнен с чистота, чувах велика музика, която никога не е слушал.

Бях на тринайсет години, когато си купих грамофон и една плоча и ги отнесох с велосипеда у дома, в къщата ни на Сан Бенито авеню. Майка ми ужасно се ядоса, че съм похарчил дванайсет долара за такъв боклук. Почна да кълне апарата и се насочи към мен тъй заплашително, че трябваше да избягам навън. Тя тръгна по петите ми с някаква налудничава, но въпреки това комична заплаха. Грамофонът стоеше на масата в гостната. Изтичах през предното стълбище до гостната, където бе грамофонът, навих го бързо, сложих игличката на плочата и пак избягах навън, тъкмо когато майка ми влизаше. Все още ме преследваше, когато от грамофона се разнесе музика. Беше нещо, наречено „Соня“, в изпълнение на оркестъра на Пол Уйатмън. Очаквах, че майка ми ще продължи да ме преследва, но не го стори. Самият аз спрях в задния двор да чуя плочата. След около минута влязох в къщи. Майка ми стоеше до грамофона и слушаше. Гневът ѝ се бе стопил и вместо него видях на лицето ѝ дълбоката мъка на нейната природа, семейство. Един едничък миг от джазовото изпълнение бе сторил това.

Като свърши плочата, тя се обърна към мен и каза: „Хубаво е. Нямах представа какво е, но е хубаво. Грижи се добре за машинката. Само тази плоча ли имаш?“

Казах ѝ, че на обратната страна има още едно изпълнение. Тя седна и каза: „Нека го чуя, моля ти се.“ На обратната страна имаше нещо, доколкото си спомням, наречено „Хай-ли, Хай-ло“.

С това външната музика влезе в моя живот, в семейството ни, в дома ни. Сестрите и брат ми бяха във възторг от грамофона и единствената плоча. Майка ми установи правило да купувам всяка седмица по една нова плоча, което и правех. Тя с нетърпение очакваше пристигането на новата плоча и я слушаше по много пъти. Тази музика трябва да е била за нея нещо много странно, музика, която съвсем не

прилича на онова, което си знае от Армения, различна от химните, които е слушала и пяла в църквата. И въпреки това ѝ хареса и тя я обикна.

След време изпратих два долара до едно бюро за покупки по пощата и получих дванайсет плочи. Беше страшна сделка. Музиката нямаше кой знае каква стойност, но да имаш дванайсет плочи за цената на три беше чудесно и задоволяваше семейния стремеж към икономии във всяко нещо.

Но моята музика, която слушах, докато карах велосипеда, се бе появила у мен дълго преди да купя грамофона.

Необходимо е да се разберат две неща: първо, че след като грамофонът стана важна част от семейния ни живот, аз продължавах да чувам собствената си музика и, второ, че колкото повече слушах грамофонната музика, толкова по-рядко чувах моята собствена.

Ако външният слух е преситен от музика, вътрешните уши почват да проявяват склонност към оглушаване. Ако тялото е задоволено, душата почва да губи желание или е неспособна да търси удовлетворение.

През 1908 година, последния ден на август аз съм се появил на земята в градчето Фресно, просто болен от любопитство, гняв и задоволство. Баща ми Сароян, арменец, бил на трийсет и четири години, майка ми, Такухи Сароян — на двайсет и пет.

Баща ми получил образование в арменското презвитерианско училище в Битлис. По професия е проповедник. Издавал списание на английски и арменски, пишел философски есета, стихове и пътеписи. Бил много добър оратор.

Майка ми официално не е получила никакво образование, по може да чете и пише на арменски. Може също да чете английски и да се подписва. Английски обаче чете доста лошо, затова понякога само преглежда вестниците.

Дядо ми се казвал Петрус и бил син на Саркис, който е Сароян чрез осиновяване, затова макар че двете страни на семейството ми носят едно и също име, не са роднини. Дядо ми по майка се казвал Минас, но името на неговия баща съм забравил. Семейните спомени са свързани с град Битлис. Не съм чувал да има спомени, свързани с

някой друг град. Този град (и името му) винаги са имали голямо значение за мен.

Баща ми пристигнал сам в Ню Йорк през 1905 година. Две години по-късно се събрал там отново с жена си, дъщерите си Козет и Забел, което изглежда е вариант на Изабела. Там видял за пръв път сина си Хенри, роден в Ерзерум, на път за Америка.

Пътуването от Битлис до Ню Йорк продължило почти две години, защото баба ми Люси, която ги водела, на няколко пъти решавала да спрат. Хващали някаква работа с дъщерите си Такухи и Варкин и сина и Арам, за да изкарат пари за по-нататъшния преход.

Прекарвали три-четири месеца в Ерзерум, един-два в Марсилия и почти половин година в Хавър. Чичо ми Арам, тогава към единайсетгодишен, научил френски и служил за преводач на много арменци по пътя им за Америка. Жените плетели чорапи, които Арам продавал на дребни търговци.

Баща ми известно време бил проповедник на арменската енория в Патерсън, Ню Джързи. Освен това пишел статии за „Крисчън Хералд“ или поне бил свързан с това издание чрез някаква дейност. Най-добрият му приятел в Америка бил д-р Уилям Стоунхил, презвитериански пастор, който починал няколко месеца преди да се родя аз. На него съм кръстен Уилям. Ако той не бил умрял, баща ми, доколкото ми е известно, възнамерявал да ме кръсти Петрус, на дядо ми.

Д-р Стоунхил бил център на религиозен кръг от млади проповедници, обучени от презвитерианците в Армения, Гърция, България, Сърбия и някои други страни от преддверието на Ориента. И досега пазя снимката на тези млади хора, наредени около д-р Стоунхил и съпругата му. Повечето от тях са с големи черни мустаци и всички изглеждат страшно сериозни. С години помнех името на всеки от снимката, но вече съм ги забравил.

През 1928 година, когато за първи път пътувах от Калифорния за Ню Йорк, се отбих в Бруклин и позвъних в дома на мисиз Уилям Стоунхил. Отвори ми тя самата, изгледа ме един миг, после каза: „Вие май сте синът на арменеца Сароян. Заповядайте, моля.“

Не бях й писал за намерението си да я посетя, защото ми се струваше, че не бива да го правя едва в последния момент. Нямах представа защо ми се ще да видя къде живее, след като къщата бе

друга, не тази, където беше ходил баща ми. Безпогрешно разпознах дамата от снимката. Тя бе много мила и ми разправи за времето, когато са се знаели с родителите ми. Баща ми обичал да ходи добре облечен, особено за проповедите, разказваше тя, но майка ми отказвала да носи американски дрехи и тя имала големи затруднения с нейното облекло. Майка ми потвърди също, че било така. Каза, че предпочитала да носи своите дрехи от Битлис, защото били нейни собствени, в тях се чувствала удобно и не обичала да носи дрехите на други хора.

Когато посетих мисиз Стоунхил, бях дваисетгодишен. Разказах ѝ как семейството ми бе пътувало до Калифорния и отбелязах, че съм дошъл в Ню Йорк, защото това е мое отдавнашно желание и защото съм писател. Тогава тя ми призна, че също пише и ми подаде две книжлета, които издала на собствени разноски. Бяха стихосбирки. В подземната железница за Ню Йорк прочетох и двете, после ги четох пак и в мебелираната си воняща стая в хотел „Ню Йорк“, недалеч от пазара Уошингтън, аз която плащах три долара седмично. Стиховете бяха ужасно мили, самотни, безсмислени, приповдигнати и абсурдни. Разчувстваха ме и се просълзих. Тя ме беше поканила на едно религиозно събрание и когато ѝ отказах, едва сдържа изненадата си. Обясних ѝ колкото може по-любезно, че никога не посещавам такива места, защото там не се чувствам естествено и защото прекарвам свободното си време по улиците на Ню Йорк или в Народната библиотека на Пето авеню. Тя отбеляза, че баща ми винаги е участвал активно в църковните дела. Отвърнах ѝ, че съм решил да стана добър писател.

През нощта, когато съм се раждал, баща ми не бил у дома. Акуширала майката на вуйчо ми Мушег Сароян. Раждането било кратко, сравнително безболезнено и неотбелязано в регистрите. Няколко минути преди раждането майка ми била на крака и се държала за вратата, което, изглежда е семейна привичка. Баща ми бил на лозето на братовчедите си Мурадян, близо до Сейнджър, на единайсет мили източно от Фресно. Работел там на лозята им. Били му обещаали работа в арменската църква в Йетем, близо до Фресно, но там енорията говорела предимно турски, а баща ми не знаел добре турски. Оказал се без работа и се хванал за първото, което му попаднало.

Когато съм станал на две години, цялото семейство се преселило в Сан Бруно, на дваисет и пет мили южно от Сан Франциско. После

сме се пренесли в Сан Франциско, където известно време баща ми бил свързан с Армията на спасението. Накрая сме отишли в Кембъл, малко градче, до Сан Хосе, Калифорния, където през юли 1911 година баща ми почина.

В Кембъл, също като бащата на Шърууд Андерсън някъде из Средния запад, той отглеждал кокошки и продавал яйца, но и това начинание не било много успешно. Пилетата непрекъснато измирали, кокошките хващали всякакви болести, снасяли малко и освен това през цялото време, докато се занимавал с този бизнес, яйцата не се търсели много.

Близо до нас в Кембъл живееше една стара португалка, чиито деца се бяха изпоженили и я напуснали. Майка ми я наричаше Папча, вероятно по този начин бе запомнила името ѝ. Тази жена бе чест гост в нашия дом, говореше на майка ми на португалски, а майка ми ѝ отвърщаше на арменски. Като си тръгнеше, аз винаги я изпращах до дома ѝ, защото бе самотна. Майка ми разправяше, че като отивала у Папча, след като съм я изпратил, винаги ме заварвала да седя на един сандък, гледал съм старицата и съм я слушал, а в ръката ми една дебела филия хляб с масло, около която кръжат няколко мухи.

Майка ми помнеше също и една сирийка, която пътувала с нашите в трета класа на парахода от Хавър до Ню Йорк. Тази жена помагала на майка ми да се грижи за децата, хранела ги, миела ги и им създавала някакъв уют в едно тъй претъпкано, мръсно и потискащо място. Първите няколко часа след потеглянето от Хавър жената заглеждала майка ми, после отишла при нея, казала ѝ няколко думи на арабски, които майка ми не разбрала, и взела да ѝ помага — да превъзмогне тревогата и страха, които ясно личали на лицето ѝ. Няколко години преди смъртта си майка ми каза, че вечно ще помни тази жена и ще благодари на бога за нея.

Друг приятел от кораба бил един рус норвежки моряк, който свенливо поел грижата да носи храна на майка ми, усмихвал ѝ се и носел на ръце сестрите и брат ми. Майка ми казваше, че ако някога е обичала някого, то е било този човек. Всеки път като се отбивал при нея, той ѝ казвал няколко думи на норвежки, тя му отвърщала на арменски и скоро си тръгвал. Всеки ден по време на пътуването ѝ носел храна и обичта си.

Кои са тези хора? Папча, сирийката, младият норвежки моряк? Те са моето семейство. Те са хората на обичта.

Човек не бива да мисли лошо за рода си. Това е основно правило, благодарение на което може да постигне самоутвърждаването си като личност или илюзията, че го е постигнал, което в края на краищата е почти същото. Редно е човек да мисли добре за рода си, независимо какви хора ще се окаже, че са, защото, ако човек забелязва единствено посредствеността на хората от рода си, това означава, че самият е посредствен и му липсват интелигентност, вкус, въображение и най-важното от всичко — любов. Ако човек смята рода си надарен с тези качества, то родът му положително има някаква стойност в едно или друго направление — дори това да е само способността му да оцелява например, което не е малко. Просто да издържиш, означава да запазиш надеждата за величие и самото достойнство. Надеждата за тези неща е тъй съществена, както и самите те, защото ако ги нямаш, можеш да ги постигнеш, а ако ги притежаваш, можеш да ги загубиш.

Реших много отрано да обичам рода си и да виждам във всеки от членовете му нещо неповторимо и скъпоценно, независимо от очевидността на жалките и неприятни неща. Не мисля, че когато съм писал за тях, някога съм лъгал — просто спирах вниманието си на нещата, които ценя и предпочитам, и избягвах онези, към които не изпитвам добри чувства и снизходителност. В края на краищата писателят си създава семейството, нацията, културата и дори собствената стойност и мисля, че аз най-сполучливо от всеки друг от рода Сароян съм го създал, което личи в цялото ми творчество и особено в малката книжка, наречена „Казвам се Арам“^[1].

Ако ми бяха предложили сам да си избира име, мисля, че бих избрал Арам. Юношеските и младежките години на вуйчо ми Арам ми бяха направили силно впечатление, обожавях го за неговата енергичност и хумора му, пък и самото име вървеше със Сароян. Двете доста добре си подхождаха. Дълго време Арам е било любимо арменско име. По различни арменски вестници, списания и книги съм намирал героични рисунки на множество арменци, които са носели името Арам, и обичам всичките недостоверни легенди, които свързвах с това име.

На Арам от книгата ми „Казвам се Арам“, дадох фамилията Гарогланиян — това е било моминското име на баба ми Люси, докато,

единайсетгодишна, се омъжила за Минас Сароян. Той бил тогава двайсет и една-две годишен. Кръстих сина си Арам, защото бях свикнал с това име като със свое собствено и понеже бе твърде късно аз да се нарека така, исках поне той да го носи.

Имаше обаче в живота ми време, когато не можех да понасям рода си и името Сароян.

Мислил съм да избягам от къщи. Мислил съм да си сменя името. Мислил съм и да се ожена възможно най-рано, за да си създам сам семейство със свое собствено име. Тези тревожни хрумвания ме обхванаха, като бях осем-деветгодишен и продължиха до деветнайсет-двайсетгодишна възраст, но с течение на времето ме вълнуваха все по-малко и след като навърших трийсет, а после и четирийсет години, вече ги смятах за глупост.

Стана ми ясно, че от промяната на обстоятелствата и на името аз самият няма да се променя. Обстоятелствата ще бъдат различни, името ще бъде друго, но аз ще си остана същият, какъвто съм. Същите ще си останат и препятствията по пътя да стана това, което искам да съм. Никога през живота си не съм помислял да се отрека от националността си. Когато понякога семейството ми ме дразнеше, дощявало ми се е да се отърва от тях веднаж за винаги, но това чувство никога не се е задържало много дълго.

Веднъж, като продавахме заедно „Фресно Ивнинг Хералд“, братовчед ми Хаиг Сароян каза на Джордж Риекас, че той, Хаиг, е американец. Аз му казах, че ние всички сме американци, но че Риекас се интересува от националността на семейството на Хаиг, което беше арменско. Хаиг отвърна: „Не, моята националност не е арменска. Снощи се скарахме с татко и аз избягах от къщи.“ Няколко дни по-късно той обаче ми каза, че неговата националност отново е арменска — сдобрил се с баща си.

От време на време името Сароян ми се струваше нелепо, както става с всяка дума, ако почнеш да мислиш дълго за нея. И разбира се, не името бе глупаво, а аз самият, глупаво беше безсилието в стремежа ми да живея пълноценно. Името само по себе си не представляваше нищо. Нищо не означаваше. По същия начин можех да се казвам и Мъд, както бях писал веднъж.

В дъното на досадата ми от моя род винаги е била голямата ми обич към тях и голямата доза надежда в намерението ми да придам

някаква стойност на името си. Името Уилям понякога ми се струваше хубаво, понякога не, но малко по малко и двете имена станаха еднакво хубави. Те бяха звуковете и представите, които някак точно изразяваха мен самия.

Веднъж в трети клас на училището Емерсън една временна учителка, оглеждайки класа, преди да разтвори дневника, кимна към мен полуусмихната и каза: „Ти, предполагам, си Уилям Сароян.“

Умрях си от кеф и реших никога да не ѝ създавам неприятности, нито да позволя някому да го прави. Директорът ѝ бил казал, че аз ще бъда проблемът ѝ в този клас и тя решила да отгатне коя ли физиономия отговаря на това име. Ако беше попитала някой друг, сигурен съм, че само за един час щях да я изкарам разплакана от класната стая. Но реших, че е много симпатична и доста интелигентна. Всъщност Д. Д. Дейвис трябва да ѝ е казал, че косата ми вечно е несресана или да ѝ е описал накратко как изглеждам и какъв съм. Дори и така, с факта, че знаеше кой съм аз, тя ме спечели.

И досега ме обхваща тази наивна гордост, като ме поздравят непознати, тъй че, ако някой тип от кръчмата ми извика „Здрасти, Бил!“, готов съм да седна на масата му, да побъбря с него и да оставя хората да видят, че ме е познал един скитник, че съм пътувал и че съм някой. Удоволствие ми доставя, като ме поздравят по име някой непознат. Сприятелявал съм се с полупияни учители, които идваха на масата ми в ресторанта или бара и ми съобщаваха, че са чели книгата ми. Много хора, като поздравяват писател, казват, че са чели книгата му и с това го затрудняват да разбере за коя книга става дума. Веднъж, след няколко минути разговор, се оказа, че става дума за „Гневът на мравките“ на Джон Стайнбек. Спомням си, че отбелязах: „Съжалявам, но не съм автор на тази книга. Тя е на Уилям Фокнър.“

Човек минава през цял куп премеждия, докато си създаде име, само за да се окаже, че името е създадо него. Разбира, че трябва да живее съобразно с представите, свързани с името му. И това съобразяване постепенно му става навик.

Когато през 1944 година посетих Джордж Бърнард Шоу, веднага разбрах, че и с него случаят е същият. Той бе благороден, деликатен, мил дребен човек, който си е създал някаква маска и после я поддържа тъй неотклонно и сполучливо, че тя се е превърнала в естествено състояние. Като мен, по природа той очевидно е бил дълбоко нещастен

човек. Човек, който е видял безполезността, безмислието и мъката на живота, но се е заставил да захвърли тези чувства настрани и да представлява друг Джордж Бърнард Шоу, което е изкуство и удобство.

Младите сърца познават неудовлетвореността от семейството. В семейството си човек не винаги вижда само любов и радост. Всеки понякога се е чудил как е попаднал точно в собственото си семейство. Ако нечие семейство е незначително, посредствено, обикновено, неправещо впечатление или просто неизвестно, естествено е на младия човек да му се доще да е имал по-добър шанс, като се е раждал.

Веднъж един човек ме изненада, като заяви трагично, че предпочитал да се е родил в бедно семейство, защото искал да стане писател. Семейството му бе с положение в обществото на Сан Франциско и невероятно богато. А той смяташе, че при такива обстоятелства му било невъзможно да стане писател. Скоро престанах да се учудвам и видях, че думите му не бяха съвсем неоснователни.

Неудовлетворението от собственото родословие е почти универсално. Познато е в една или друга степен във всяко семейство. И в края на краищата едва ли има на света човек, който да не е изпитвал неприязън към човешката раса.

Но щом човек иска да устоява на времето, той трябва да приема семейството си и да цени целия човешки род. Човек не може да живее живота си пълноценно, ако мрази това, което е. Болестта и омразата вървят заедно и са спътници на смъртта. Докато е жив, човек трябва да избягва натрапчивото присъствие на смъртта, защото и без това неизбежните затруднения са повече, отколкото може да понесе, и е трудно да ги пригоди към стила, с който живее и работи.

Човек копнее да принадлежи към благородно, уважавано, интелигентно, красиво, елегантно, полезно, смело, одухотворено, богато, мило, здраво и очарователно семейство, но неизменно открива, че неговото не е такова. Ако забележи в него благородство, забелязва, и то в много по-голяма степен, липсата на благородство. Същото важи и за другите неща. Винаги лошите неща са повече от хубавите. Един от рода бил слабоумен. Втори нечестен. Трети с грозно тяло и лице, грозен по природа. Друг бил превзет. Още някой бил страхлив като заек. И така нататък. Никак не е лесно да свикнеш с истината, че

човешката раса е от същия нисш порядък, като животните, или че родът ти не е много по-добър от човечеството като цяло.

Естествено е за новодошлите да очакват много от семейството, към което принадлежат.

В края на краищата реших, че трябва *аз самият* да си бъда семейство. Видях, че не мога да направя много за другите, затова сметнах, че трябва да правя за себе си всичко възможно.

Когато престанах да изисквам нещо от когото и да било, освен от себе си, почнах да откривам у другите много неща със стойност, които дотогава не бях забелязвал и почнах да гледам на нищожните неща с радост и обич.

Това е едно важно постижение в духовното развитие, защото, когато става дума за придобиване на ценни качества, истина е, че човек сам по себе си може да представлява цялата човешка раса. Недопустимо е или поне неуместно да предявяваш изисквания към когото и да било, освен към себе си. Нищо няма да излезе от това. Човек не бива да е взискателен към родителите си, брат си или сестра си, към жена си или децата си. Човек трябва да е взискателен единствено към самия себе си, а към останалите да проявява любов и разбиране или и двете.

Но достигането на съвършенство винаги е ставало единствено чрез опита и прежеждията. Недостатъците са нещо постоянно и непреодолимо, тъй че забелязвайки ги у другите с хумор, разбиране и обич, намираме и собствените си недостатъци по-леко поносими.

В нашия род е имало невероятно глупави хора, имало е и прекрасни. Прекрасните са умрели, но не са забравени. Слушал съм за нищожните да се разправя със срам и съжаление, за чудесните — с удоволствие и благодарност. Но дори чудесните не са нещо изключително. Тяхната слава е ограничена и лишена от стойност.

Колкото до сегашните ми роднини, те просто не са нищо особено. Повечето от тях са глупави или безполезно умни, физически отпадъци и непривлекателни, неодоухотворени, безчувствени, безразлични, равнодушни и лишени от особени качества, които да дават някакъв смисъл на съществуването им.

Изглеждат като неродени души, които идват и си отиват, без някой да забележи, че са идвали и са си отишли.

Сред тези хора, които представляват моя род, аз съм чужденец. С никого от тях не мога да говоря съдържателно. Разговорите неизменно се свеждат до неща, не само отегчителни, но и просто вбесяващи. Липсват им всякакви стремежи. Никакво влечение към истината, честта и достойнството. Ядат, спят, работят, изкарват пари, събират пари, мечтаят за пари, тормозят се за пари.

Религията на моя род винаги е била съвсем лична. Ние не сме неверующи, но дълго сме предпочитали да пазим своята религия за себе си. Вярно, на времето — през 1801 година — един от нашите хора заминал на поклонение в Ерусалим, но в рода ни се говори, че не е бил искрен, защото по пътя сключил значителен брой износни сделки и на връщане прекарал доста време в Константинопол — град, който по онова време много повече, отколкото сега, бил известен като място на удоволствията. Независимо от това, откакто се върнал, до края на живота му, той бил уважаван както подобава на поклонник.

Родът ни тачи своя бог, но отношението към него подсказва, че го смятат за един от някогашните членове на рода. Въпросът за Христос, неговия разум и мъдрост са били внимателно проучени и намерени за недостатъчно сигурни.

Ако изобщо сме зачитали някакви светци, те са били хора от нашия род, около които с годините били измисляни безброй лъжливи предания, превърнали се с времето в занимателно евангелие.

Един от тези светци бил момче на име Кисак, което умряло на единайсет години. То било най-хубавото, най-умното, най-блестящото момче, което някога е живяло.

Но този свят и живот били прекалено груби, за да може да ги понесе, това е всичко.

Други двама са близнаците Ара и Аракси Сарухян: по онова време, пък и досега, това име е останало в някои клонове на рода ни. Ара бил мургав, с черни очи и коса, Аракси светла, синеока и червеночоса. Двамата били произведени светци заради тяхната хубост, ум, приликата помежду им, тяхното нахалство и презрение към законите и действителността. Аракси се омъжила дванайсетгодишна за кюрд, родила му трима сина и три дъщери и по този начин внесла в рода ни кръвта на кюрдската нация. Като навършил двацет и седем

години, Ара напуснал бащиния си дом пиян — станал и излязъл. Говори се, че заминал за Индия.

Това са измислици. Всеки в рода ни знае, че са измислици и въпреки това и досега се разправят различни варианти, а се появяват и нови измислици. Отначало не им вярват, после ги възприемат като чиста истина. Ако човек на десет години е чувал собствения си баща да разправя някаква басня, колкото и невероятна да му се е струвала тогава, с течение на времето е склонен да я приеме, макар и само защото той самият е чувал да се разправя.

А между истинността на самата басня и реалността от разправянето ѝ човек не долавя достатъчно разлика — кой има основания да разруши старата църква, само за да построи нова?

Родът ни сам по себе си бе църква и част от религията ни бе да се разказват измислици, а това показва известен ум, въображение, което е с цел да се издигне равнището на семейството.

Тези измислици са се раждали в Битлис, град, изолиран високо в планината, през дългите многоснежни зими и през дългия жарък покой на лятото.

В Битлис официално не съществуваха никакви светци.

Имахме един във Фресно. Но дори и той не беше канонизиран.

В дома, който наехме на Сан Бенито, на пианото в гостната имаше тебеширено бяла отливка с големината на машинописна страница. Беше барелеф на старческа глава, боядисан после в кафяво. Който и да е бил този човек, в представите ми той най-много приличаше на светец. От осемгодишната ми възраст насам тази отливка ми е пред очите и досега е запазила същото значение за мен.

Първия път, като я забелязах на пианото, почти не ѝ обърнах внимание. Една почти квадратна плоча, на която някой е отредил специално място в къщата — другото не ме занимаваше. Струва ми се, тогава си помислих, че плочата със строгите си очертания съдържа някаква красота и заслужава да ѝ бъде отредено специално място, където ще се забелязва и ще упражнява известно влияние. И плочата наистина ми въздействаше. И не малко, смятам.

Един ден случайно забелязах, че е нещо повече от изображение. Станах от стола пред пианото и го разгледах. Беше глава на старец с дълга, но подрязана брада в три-четвърти профил. Това също ми се стори не случайно — че изобразява глава на старец. Не случайно бе и

това, че старецът изглеждаше сериозен и печален. Веднага се досетих какво представлява. Реших, че трябва да е някой от рода ни.

Оттогава, когато ми се случваше да се ядосвам или объркам, приискваше ми се да погледна стареца. Отивах до пианото, качвах се на столчето и го гледах, докато ми мине. Само от гледането на гравирания силует се успокоявах и душата ми се примиряваше с моето собствено невежество и незначителност. Дълго време нямах нужда да зная нещо повече за този човек, но един ден заприказвах с баба ми Люси за него.

— Кой е той? — попитах я.

— Киркор Просветителя — отвърна тя на арменски, което на този език звучи Лузаверич. Както и да се произнася или пише на английски, то означава осветител или буквално „който хвърля светлина“. Баба ми не го наричаше свети Киркор, но съм чувал на английски да го наричат св. Грегъри Просветителя. Тъй или иначе, става дума за едно и също лице. Барелефът с лика му бе намерил място в дома, където живеех, очите ми намираха място в образа на отливката и в последна сметка моето въображение, невежество, незначителност и копнежът ми за много други неща даваха реалност на гравюрата: тя бе аз самият, тя бе начинът, по който възприемах този свят и живот на осем, девет и десет години и вероятно ще си остане същото за мен и когато стана на осемдесет години.

Тук, да си призная, паметта почва да ме лъже. Не помня дали от баба ми съм чувал, че той е изнамерил арменската азбука или че пръв е напечатал книга на говоримия език или пък е превел Библията на арменски — естествено, на *крабар*, тоест на класическия писмовен арменски, за разлика от *ашхарабар*, който е пък народният арменски. Езикът в моето семейство беше ашхарабар. Във всеки случай разбрах, че името му е Киркор и в най-ранните си разкази дадох това име на брат си. Много пъти съм писал *моят брат Киркор*.

Но каквото и да е направил Киркор за езика, азбуката, за Библията и просвещението, или за свещения стремеж към преодоляване на невежеството в душите на хората, изглеждаше ми дълбока истина и бях сериозно повлиян от този действителен или легендарен ум, въпреки че, както казах, не съм сигурен в нищо. Киркор Просветителя може да е бил наречен тъй по други причини, а не заради азбуката, Библията, хартията, печатането или книгите. Това

няма значение. Който и да е бил той, мисля, че е имал известно отношение към тези неща, защото оттогава и аз съм замесен в тях, а Киркор и аз сме един и същ човек.

Баба ми бе купила барелефа за двайсет и пет цента. Не мога да си представя какво я е подтикнало да си позволи този разход, но съм сигурен, че трябва да е било нещо дълбоко религиозно по линията на някакво лично преживяване.

Желанието да промениш света или да се отървеш от насекомите, изглежда е основното в детството на писателите, защото досега не съм срещал писател, начинаещ или мастит, който в детството си да не е бил вбесяван от разни мравки, бръмбари, насекоми или родители.

И тъй като светът непрекъснато се руши и гние, насекомите изпълзват неусетно от плесента и фермента, а родителите заедно с децата си се борят против тях.

Улицата е спасението и за двете страни: сърдитите родители намират там спокойствие, а нетърпеливите синове изтичват навън, смятайки, че началото все ще ги изведе донякъде.

Улиците на Оукланд непрестанно се намесваха в съня ми, както всички улици в края на краищата. Виждах ги, мечтаех за тях, после те отново ми се явяваха и тъй бяха винаги в съня ми. Вървах по тях повече насън, отколкото наяве, пробуждах се из тях само за да открия, че съм потънал в още по-дълбок сън, защото улиците сами по себе си са сън, не сънят на един човек, а сънят на смъртта. Тъкмо на улиците живее смъртта. Но именно там човек най-пълно живее, тъй като щом си на улицата, значи не си мъртъв — нали следваш своя път.

Приютът Фред Финч се състоеше от няколко сгради, няколко акра зеленчукова градина, обор, склад и нещо като полянка, след която започваха горите. Но най-хубавите гори започваха извън границите на тази местност.

Пералта стрийт се простираше по невисоките хълмове. Разхождах се по тази улица, откакто навърших три години, докато станах на седем. От Пералта нагоре възлизаше криволичещ път до някакви общински сгради, после отново се спускаше към Пералта.

Веднъж като минавах оттам, ме блъсна едно момче с велосипеда си. Ударих си главата в един ръбест крайпътен камък и се надигнах с

разбито око. Раната не беше сериозна, но бях изненадан и ядосан, затова се разревах, въпреки че нямаше нужда да го сторя. Никой обаче не вярваше, че можех и да не рева. Лицето ми бе обляно в кръв. Можех да продължа да рева, но не виждах ползата, затова млъкнах. Скучно ми беше.

Джон Уесли Хейгън ме качи на фургона си и ме отведе на лекар, който заши раната. Тази проста операция не го затрудни особено. Съши разкъсаните парчета едно с друго, а аз седях и чаках да свърши. Той не продума нищо през цялото време, Джон Уесли Хейгън също мълчеше, мълчах и аз.

След това Джон Уесли Хейгън и аз се сприятелихме и из целия приют се разнесе славата ми на герой. Това беше фалшива слава — нито бях спасил някого от удавяне, нито пък бях измъкнал от пламъците човек, заключен в горяща къща. Но не си направих труда да опровергавам тази слава, преди всичко, струва ми се, защото не знаех как.

Джон Уесли Хейгън беше управител на Фред Финч. Беше шотландец, към петдесетгодишен, слаб и спокоен и изглеждаше едновременно и много сериозен, и с определено чувство за хумор. От време на време, когато трябваше да отиде с фургона до пазара, за да вземе продукти, той ме намираще на игрището и ми казваше, че мога да го придружа. Сядахме един до друг на седалката на непокрития фургон и конят потегляше, той знаеше накъде да върви и къде да спре. Доколкото си спомням, Хейгън и аз не разговаряхме, но между нас съществуваше истински контакт. Още ми е в паметта как влизахме в магазина, той гребваше с една голяма лъжица шоколад и ми я поднасяше към устата. Отварях уста, той бутваше шоколада и аз го изяждах. Това ставаше около един час преди ядене и жена му се караше, че ще ме разглези и ще ми развали обяда, но въпреки това той го правеше — защото нея я нямаше там, и на мен ми беше приятно, че го прави.

От седалката на фургона улиците на Оукланд изглеждаха различни. Аз бях високо и гледах надолу. Оттам улиците изглеждаха по-други, аз също, но мисля, че всъщност Хейгън, а не фургонът ме променяше. Защото той избираше за компания именно мен измежду малките. Не го обичах особено много, защото малките момчета никога

не обичат управителя, но пък не го и ненавиждах, както повечето момчета.

По-късно обаче го намразих, но и това не продължи много. Не мога да мразя дълго време. Просто не си струва.

Жена му се казваше Лилиън Пендър. Беше много хубава и изтънчена. Рисуваше с маслени бои, но не му бе родила никакви деца. Тя рисува портрети на много деца от Фред Финч. Един ден и аз ѝ позирах. Ходих няколко пъти, доколкото помпя, но въобще не видях портрета. По-вероятно е да не го е довършила. Довърши само портрета на едно момче, което загина при автомобилна катастрофа. Портретът бе пресниман на цветни картички и всеки, който беше достатъчно пораснал, вземаше купчина от картичките и обикаляше улиците, звънеше по вратите и ги продаваше на хората.

Спечелените пари даваха на Лилиън Пендър — за приюта, за майката на момчето и за надгробната плоча. Между момчетата и момичетата съществуваше голямо съперничество кой ще продаде повече картички и ще спечели повече пари за Лилиън Пендър. Момчето бе русо, осемгодишно, ходеше в светлосин гаширизон и изглеждаше ужасно тъжно. Сякаш е знаело, че няма да живее дълго. Една от причините да научим за смъртта му, бе, че тя откри ново поле за приключения пред момчетата и момичетата, които излизаха да продават картички. Много момчета задържаха част от парите за себе си и си купуваха неща, които винаги са мечтали да имат, преди всичко джобни ножчета. Няколко момчета с гордост разправяха за вещи, откраднати от магазините. Вълнението за най-малките трябва да е било толкова силно, че един ден със Сами Айзак и Теди Долън, които бяха под мое покровителство във Фред Финч, решихме да откънем малко картички и да излезем на улицата да ги продаваме.

Отидох до канцеларията или ателието на Лилиън Пендър и видях, че на писалището лежат стотици картички, а вътре няма никой да ме попита какво търся. Взех цял куп картички и се измъкнах. Дадох на Сами Айзак, на Теди Долън, оставих и за себе си. После излязохме да видим какво ще излезе от нашето начинание.

Тичах една-две преки но Пералта, после по една друга улица, най-сетне натиснах звънеца на вратата на една къща. Отвори ми една жена. Разказах ѝ историята на загиналото момче. Тя влезе за малко

вътре и се върна с няколко монети, подаде ми ги и взе картичка. Спомням си, че очите ѝ бяха просълзени, а гласът ѝ — състрадателен.

Мъчно ѝ беше за горкото момче, радваше се, че аз не съм мъртъв, и ми подаде парите.

Това ми се стори доста странно.

Хубаво беше да звъниш по вратите, да ти отвори непознат, да говориш с непознат, после да получиш пари от непознат, но имаше нещо друго. Парите са хубаво нещо, децата ги обичат заради самите тях, просто като монети, но това са смешни пари. Изпросени пари. Милостиня. Взех парите и изтичах обратно при Сами Айзак и Теди Долън. Разправихме си какво се е случило с всекиго от нас. Знаехме, че не е нужно да сме по на десет, единайсет или дванайсет години, за да звъним по вратите и да получаваме пари за картичките. Всеки от нас бе получил пари от хората, които отваряха. Не бяха само петаци. Истински пари бяха. Имаше монети от по четвърт и половин долар и няколко по-дребни.

Продължихме си работата и скоро всеки от нас имаше почти пълен джоб с монети. После отидохме в магазина и похарчихме част от тях за бонбони и други желани неща.

Като се стъмни, решихме, че за днес е достатъчно и можем да се прибираме. Като наближихме приюта, заварихме страшна бъркотия, защото сметнали, че сме се загубили, откраднали са ни или сме избягали.

Предадохме парите, но не получихме благодарности.

Известно време мислехме, че ще се наложи да минем без вечеря, след като не сме дошли навреме и всички вече са яли, но накрая готвачът ни донесе по една чиния и ние седнахме мълчаливо да ядем в празната столова.

Години по-късно реших да напиша пиеса. Написах я и я нарекох *Подземният цирк*. В тази пиеса едно малко момче е задържано в училище след часовете, защото си мечтаело. Учителката му задава разни задачи.

— Виж сега, ако едно момче има пет ябълки и раздаде две, колко ябълки му остават?

— А какви са били ябълките? — пита момчето. Учителката говорила с директора за това. А директорът я посъветвал:

— Оставете го и той да ви задава въпроси.

Тогава момчето почва да задава въпроси, измежду които е и следният:

— Какво е улица?

Това беше през 1935 година. Бях за втори път през живота си в Ню Йорк, двацет и седем годишен. Имах публикувана книга с къси разкази. Бях известен. Вече две години бях известен. Преди публикуването на „Дръзкият младеж на летящия трапец“ в „Стори Магазин“ също бях известен, но не като писател. Бях известен като самия аз. Няколко дни след публикуването на разказа станах известен и като писател. Колко известен може да бъде човек? И каква е ползата от това?

Все пак не бих пренебрегнал славата си. Постигнах я, извоювах я и сега ѝ се радвам. Името ми е познато на милиони непознати за мен и ми е приятно, че е така. Срещал съм хиляди хора, които не бих срещнал, ако не бях известен, и това също ми е приятно. Писането ми е небрежно, но като цяло е нещо хубаво, нещо, което е част от самия мен, нещо, което никой друг писател не притежава.

Какво е това нещо?

Това е любовта към улиците. Любовта към нашия свят и нашия живот, който накрая за всекиго от нас остарява и се разрушава, за който всеки съжалява или трябва да се срамува.

Нашият уют са улиците, пътят, който избираме, времето, което прекарваме там, другите странници, които срещаме в светлината на деня, в електрическото осветление на нощта, във вятъра, в дъжда, в снега — суровите, сиви улици, където живеем и започваме всичко, където ослепяваме или проглеждаме.

Веднъж на път за в къщи от училище Секуоя в Оукланд, където учех в първи клас, чух едно момче да плаче. Беше на моя възраст и някой от семейството му бе починал, може би майка му или баща му. Момчето стоеше на верандата. Пред къщата бе спряла катафалка. Аз стоях сам на улицата, а на верандата стоеше момчето — само. Чувах го да плаче. Видях мъжете да изнасят ковчег от къщата, да пресичат верандата, после да слизат по стълбите. Момчето ги последва, облечено в най-новите си дрехи. Мъжете плъзнаха ковчег в

катафалката. В сърцето си се разплаках за умрелия непознат, тъй както плачеше момчето.

Какво е улицата? Това е мястото, където живите плачат, където мъртвите си заминават в мълчание към своя вечен покой.

Смъртта ужасно ме разстройва. Смъртта ме поболява. Смъртта ме вбесява. Смъртта и мръсотията ми пречат да мисля. Смъртта на улиците предизвиква желание да зная повече.

Разплаканото момче ме накара да се замисля как да му върна покойния близък. Риданията му ме караха да искам да открия как да го сторя. Струваше ми се, че все нещо може да се измисли, за да се върне назад покойният. Продължих да мечтая за такова изобретение, разстроен от страданието на момчето, мислейки за нуждата му от обич.

Като се върнах в приюта, продължавах да мисля за изобретението, ровейки из боклуците, които трябваше да бъдат изнесени следната сутрин, и намерих две празни консервни кутии. Махнах етикетите, на които имаше отпечатани червени домати. Издълбах две дупки в пръстта. Сложих във всяка по една кутия, като изравних отворите им със земята. Напълних едната кутия с вода и седях там целия следобед, мислейки как да накарам водата от пълната кутия да се прелее в празната до нея. Мислех, че по този начин ще си отговоря на проблема за момчето.

Ако можех да накарам водата от пълната кутия да се прелее в празната, несъмнено момчето щеше да може да си възвърне покойния. Да си възвърне обичта. Седях и мислех. Как да накарам водата да се прелее сама от пълната в празната кутия? Това бе проблемът. Съсредоточих се над него, като гледах напрегнато двете кутии, надявайки се любовта да направи това просто чудо. Вярвах, че любовта може да го стори. Чаках, размишлявах, спомнях си, съсредоточавах се. Утъпках пръстта около отворите на кутиите, смятайки, че това може да помогне. Представих си радостта на момчето да види отново родителите си да крачат по улицата, без да знае как се е случило това, без да знае, че аз съм го сторил.

Водата си стоеше там, където беше. Празната кутия си оставаше празна.

Извадих пълната кутия от земята и излях водата в празната. Като се напълни, извадих и нея от земята. Почнах да преливам водата от

едната кутия в другата. После я излях в едната дупка. Върнах се до крана, напълних и двете кутии с вода и ги занесох пак на същото място. Сега и двете кутии бяха пълни, но нищо не бях измислил. Мисленето и любовта не можах да родят нещо невъзможно, както се бях надявал да стане. Седнах на земята до кутиите и дълго време ги гледах, мислейки задълбочено. Припомнях си момчето и страданието в сърцето му — защото е загубило някого, защото е загубило източника на любов. Пред очите ми стояха двете кутии, пълни с вода. Излях водата от едната кутия в пръстта и пак я видях да изчезва.

Проблемът си оставаше ясен и прост: да накарам водата от пълната кутия да се прелее сама в празната.

Този път не поставих кутиите в дупките, а на повърхността. Бяха на не повече от двадесетина сантиметра една от друга. Но водата не се преливаше. Не изчезна от едната кутия, за да се появи в другата. Едната оставаше пълна, другата — празна. Сложих ги една до друга, надявайки се това да помогне.

Отчаяно исках да стане така. Трябваше да го постигна. Трябваше да я накарам да се премести. Още чувах плача на момчето. Още го виждах, като върви след катафалката.

Но нищо не ставаше.

Излях водата от празната кутия и гледах как се попива в земята.

После ритнах едната кутия, след нея и другата. Ритах ги пред себе си, докато прекосих целия двор.

В играта се включиха много момчета, които познавах само по физиономия, а не по име, и заритахме кутиите напред-назад, докато се смачкаха и вече не можеха да се напълнят с вода.

Изобретението се провали. Мъртвият не се възвърна. Смъртта си оставаше смърт. Когато иззвъня камбаната, отидох в столовата да вечерям. При тези обстоятелства не ми оставаше нищо друго.

Не проследявам света улица по улица, защото никога не съм живял, вървял или писал по хронологичен ред. В началото преживях края, живях средата, изживях началото, всичко наведнъж и заедно и в средата бе същото, както и в края. Никога не съм имал време или нагласа да изживея само средата в средата, или началото в началото.

Разхождах се по всички посоки из улиците, живеех в тях по всяко време. Пишех по всякакъв начин за времето си, което всъщност не бе мое, а ничие, каквото е и времето на смъртта. Държах на порядъка, държах и на самия себе си. Редът, който бях открил, бе редът на безредието. Това, което станах или което излезе от мене, не беше мое.

Първата улица, преди всички, беше пътят.

Конете бяха впрегнати, фургонът натоварен с вещите на баща ми, майка ми седна на седалката отпред, а двете ми сестри, брат ми и аз се настанихме отзад. Баща ми се качи на фургона и седна до майка ми. Взе поводите и подкара. Конете потеглиха по селския път.

Гледах назад и виждах къщата, заобиколена с лозя. Бяхме живели там, но не можех да си я представя. Денят миришеше на жегга, прах, трева и вода. Фургонът се клатушкаше. Баща ми подвикваше на конете. Задрямах.

А след това баща ми почина. Видях го веднъж и после никога повече. Пътят минаваше край град Сейнджър, девет мили източно от Фресно. Фургонът спря във Фресно и оттам баща ми отведе с влак семейството си до Сан Бруно, но не помня нито пристигането с фургона до Фресно, нито потеглянето на влака, ни баща си или нещо друго.

Отначало спях и се пробуждах само на завоите, но за едно дълго време не си спомням нищо или си спомням откъслечни неща, без да имам обща картина.

Фресно, Сейнджър, Сан Хосе, Кембъл, Сан Бруно, Сан Франциско, Оукланд — това са местата, за които зная, че сме били там, но не от спомени, защото всичко ми се струваше сън и не си представях нищо конкретно.

Улиците във Фресно бяха наречени по буквите на азбуката, по номера или на имената на светци и разни други. През 1908 година улица А пресичаше Южната Тихоокеанска железница и досега е така, но улица Z е изчезнала. Улица Н беше от вътрешната страна на железопътната линия. На улица Н между Тулеър и Кърн през 1908 година се намираше домът, в който съм се родил.

Забравил съм името на лозята край Сейнджър, помня само, че беше испанско. Ла Палома ли беше? Мисля, че е така. Но не помня точно. Чувал съм само да разправят.

Започнах да живея истински в приюта Фред Финч в Оукланд, Калифорния. Сбогувах се с майка си и започнах. Започнах да мисля, да разсъждавам, да се интересувам за какво е всичко. Преди тази раздяла нямах причина да забелязвам или да запомням нещата. Бях забелязвал и запомнял случайно, но сега почнах да помня и забелязвам, защото исках да разбера кой съм, към какво принадлежа и какво ще излезе от мен. Аз бях син на баща си, но той бе мъртъв. Бях син на майка си, но тя си бе отишла. Бях брат на Хенри, но той бе в друго отделение на приюта, отделението за момчета над шест години. Бях брат на Козет и Забел, но те бяха в отделението за момичета. Все пак поне и четиримата бяхме заедно в един и същ приют. Казваха ми Уили. Не знаех второто си име, въпреки че го бях чувал. Тогава не си спомнях със сигурност дали това име е моето. Нямах и понятие от националност и религия.

За своето отделение знаех само едно: бях там с пет-шест други момченца и възпитателката ни се казваше мисиз Уинчестър.

Нощем две-три момченца се размърдваха в креватчетата си и се разплакваха, като се мъчеха да скрият това от другите, защото се смяташе срамно да плачеш или да си подмокриш постелята. В тъмната стая останалите, които не плачеха, си говореха помежду си. Смееха се на мисиз Уинчестър и на ревльовците. От време на време ревльовците не искаха да говорят с другите, мислеха си, че по този начин плачът им няма да се забележи. Замираха за малко неподвижни и мълчаливи и после отново почваха да се въртят и избухваха в плач. Най-сетне всички се укротяваха и заспиваха.

Кой бях аз? Бях едно от момчетата в отделението за малките. На какво принадлежах? Не знаех, но мисля, че нямах нищо общо с мястото, на което се намирах. Какво трябваше да правя? Трябваше да се подчинявам на правилника, трябваше да се науча да се обличам сам, да си връзвам връзките на обувките и да вярвам в приказките за бога.

Виждах брат си всеки ден, но той живееше по друг начин, макар и на същото място. Питам го къде е мама и той ми отвръщаше, че е в Сан Франциско и работи в едно семейство като слугиня. Питам го кога ще я видим отново и той ми отговаряше, че не знае. Питам го дали му харесва това място, отговаряше ми, че го мрази.

Всеки тук мразеше това място. Защото не беше дом, това е всичко.

Един неделен ден майка ми дойде от Сан Франциско с пълна кошница сандвичи и отидохме на пикник. Седяхме на тревата и тя ни раздаваше сандвичите, а ние всички дъвчехме и приказвахме. Нейният английски беше лош, но тя можеше да говори тъй, че да я разбират. С най-голямата ми сестра Козет, която тогава бе дванайсетгодишна, говореше на арменски. Не разбирах какво си говорят.

А сбогуването с момчетата и момичетата! Спомням си Мелвин Ати, който и да бе той. Спомням си Хуанита Полърд, която и да бе тя. Бялата стомна, пълна със студено мляко през горещите следобеди си спомням. Късчетата месо от готвача и златния кръст. Неделните закуски с печени или варени яйца. Храбрите разходки до неделното училище. Магьосниците от планините. Лешниците по храстите. Папратта и дъбовете покрай пътя. Кучетата, които хващахме и мъкнехме в къщи. Гущерите със сини кореми, които се откъсваха от опашките си, като ги заловиш. Катеренето по тънките евкалипти, които се огъваха до земята. Гостите, които ни разправяха приказки. Немският оркестър, който свиреше на стъпалата пред общината.

Веднъж през лятото ме поканиха да прекарам една седмица при някакво семейство от Оукланд и аз като глупак позволих на някой си да дойде да ме вземе и да ме отведе с трамвая до дома си. Мястото бе вонящо и едва изтраях, докато се върна. Всяко семейство си има някаква миризма, но от миризмата на това семейство просто ми прилошаваше. Предпочитах миризмата на Фред Финч, с която вече бях свикнал.

Там прекарах дълги дни и години и денят, когато напуснах, ми се струваше прекрасен. Дойде влакът, ние четиримата се качихме, седнахме и той потегли. Заминавахме за Фресно, аз бях на седем години. Във Фресно живях десет години.

Не зная какво създава писателят, но вероятно не е щастието. Щастливото момче или щастливият човек не се нуждае от писане. Но имало ли е някога щастливо момче? Имало ли е някога щастлив човек?

В Оукланд се събудих и почнах да забелязвам и да запомням. Във Фресно почнах да работя. Сам реших да почна работа. Брат ми Хенри се хвана да продава „Фресно Ивнинг Хералд“, тръгнах да продавам вестници и аз. Той беше на десет години и половина, аз на седем и половина. Излязох на улицата и там започнах да живея. Най-сетне се бях отървал от приюта. Най-сетне имах дом, къщата на Сан

Бенито № 2226. Живеехме там с майка ми, сестрите и брат ми. В целия град имаше клонове от рода на баща ми и от рода на майка ми. Всеки клон си имаше своя собствен дом и своите членове.

Но мой дом бе целият свят и аз се радвах, че съм в него.

В този свят аз открих за себе си един друг свят — в театрите и кината на Фресно. В „Хиподрум“ давах филми и оперети, в „Орфей“ на Бродуей — само водевил, в „Либърти“ — само филми, същото бе и в „Синема“ и „Бижу“. На всички тези места аз прониквах безплатно благодарение на приятелството си с контрольорите или пък като се промъквах тайно. Гледал съм почти всички филми, които идваха в града, и почти всеки водевилен спектакъл. Този друг свят в истинския бе странен и прекрасен. Чувствах необходимост да обитавам и този свят, но винаги първо си свършвах работата, а тя беше да продам вестниците.

Стремежът ми бе да изкарам поне половин долар на ден. „Фресно Ивнинг Хералд“ струваше пет цента. Половината оставах за мен, половината за редакцията. Всеки два вестника ми носеха печалба от пет цента. Двайсет вестника правеха половин долар. Постоянни клиенти няха. Понякога само за няколко минути продавах по двайсет броя, а имаше случаи, когато не можех да продам и десет от три часа и половина до осем и половина-девет.

Известно време бе разрешено да връщаме непродадените вестници, но това правило бе променено, тъй че ако вземех двайсет вестника и продадох само десет, за целия ден няха никаква печалба. Рискът бе голям и понякога продавах само осем броя, като не спечелвах пукнат грош и връщах в къщи по дванайсет вестника.

Обаче само след един месец работа до следобед и вечерта се освобождавах от двайсетте броя, висях по улиците, докато не продам всичките или ми останат само три-четири.

Ако станеше много късно, отнасях един в гръцката сладкарница, където го продавах за каквото ми дадеше човекът, обикновено за бонбон, който струва един цент. Давах друг на контрольора в „Либърти“ и влизах да видя представлението или поне част от него, после занасях един и на контрольора в „Хиподрум“ и влизах и там.

Понякога се прибирах у дома чак след десет вечерта. На деветгодишна възраст не се прибирах, докато улиците не се опразнят или поне докато не свършеха представленията.

Обичах театрите и кината и дори когато огладнявах, не харчех пари за ядене. Един бонбон, вода — това ми беше яденето, докато се прибера у дома, където знаех, че винаги ще се намери нещо вкусно на печката.

Улиците ме създадоха, а те бяха вонящи, но въпреки това ги обичах, защото там е родена плътта ми и там се е изградил моят дух.

[1] Издадена у нас под заглавие „Голям род сме ние“. — Бел.ред.

↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.